

ترجمہ و توضیح

درس البلاغہ

13-08-16 12:44:46 È.Ù

معانی، بیان و بدیہ

باپڑوش و کوشش:

عبد الجلیل سرکلزائی

سرشناسه : سرگلزایی ، عبدالجلیل ۱۳۷۳ - گردآورنده
عنوان ونام پدیدآور : دروس البلاغه . فارسی شرح
عنوان ونام پدیدآور: ترجمه وتوضیح دروس البلاغه . معانی و بیان و بدیع /
با پژوهش و کوشش عبدالجلیل سرگلزایی .
موضوعات نشر : ارومیه حسینی اصل ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری : فیبا شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۲۴۹-۰۶۸-۱
یادداشت : کتابنامه ص ۱۹۰ همچنین به صورت زیر نویس
موضوع : دروس البلاغه - نقد وتفسیر - زبان عربی - معانی و بیات
شناسه افزوده : صید . حفنی - ۱۸۵۵-۱۹۱۹ م
رده بندی کنکده : ۱۳۹۱ / د / ۶۱۶۱ PJ
رده بندی دیویی : ۲۷۲ / ۰۲ / ۸ شماره کتابشناسی ملی : ۴۱۷۲۲۲۰

WWW.WEBPAGE.PERSIANBOOKS.COM
۳۳۲۴۰۳۳
entesharathoseini@yahoo.com

نام کتاب	: ترجمه وتوضیح دروس البلاغه
با پژوهش و کوشش	: عبدالجلیل سرگلزایی
سال چاپ	: اول ۱۳۹۵
تیراژ	: ۲۰۰۰ جلد
ناشر	: مؤسسه انتشاراتی حسینی اصل

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۲۴۹-۰۶۸-۱

قیمت : ۸۰۰۰ تومان

صفحه	عنوان
۱۲	تقریظ
۱۳	مقدمه ترجمه
۱۵	مقدمه مؤلفان
۱۹	پیش‌گفتار
۱۹	آشنایی با فصاحت و بلاغت
۱۹	فصاحت کلمه
۱۹	تنافر حروف
۲۰	مخالفت قیاس
۲۰	غرابت
۲۰	فصاحت کلام
۲۱	تنافر
۲۱	ضعف تألیف
۲۲	تعقید لفظی
۲۳	تعقید معنوی
۲۳	فصاحت متکلم
۲۳	بلاغت
۲۴	بلاغت کلام
۲۴	بلاغت متکلم
۲۴	نگرش‌ها
۲۷	علم معانی
۲۹	تعریف علم معانی

باب اول

در تقسیم کلام، به خیر و انشا

۳۱	مبحث اول: در بیان حقیقت خبر و انشا
۳۱	منظور از صدق خبر
۳۲	مبحث دوم: در بیان تقسیم خبر، به جمله فعلیه و اسمیه
۳۳	مقاصد و اهداف اصلی خبر
۳۵	مبحث سوم: شیوه القای خبر به وسیله متکلم برای مخاطب

سخنی

درباره تقسیم انشا

- ۳۶..... مبحث اول: درباره امر
- ۳۹..... مبحث دوم: در نهی
- ۴۰..... مبحث سوم: استفهام
- ۴۰..... همزه
- ۴۲..... هل
- ۴۳..... ما و مَنْ
- ۴۳..... مَنْ و اَنْ
- ۴۴..... کِیْفَ، اَیْنَ و اَنْی
- ۴۴..... حَم و اَیْ
- ۴۷..... مبحث چهارم: در ریف تمنی
- ۴۹..... مبحث پنجم: درباره ندا

باب دوم

حالات ذکر و حذف

- ۴۳..... مبحث اول: نکره‌های ذکر
- ۵۵..... مبحث دوم: نکره‌های حذف

باب سوم

تقدیم و تأخیر

- ۶۱..... تقدیم و تأخیر

باب چهارم

معرفه یا نکره آوردن

- ۶۵..... مبحث اول: معرفه آوردن به ضمیر
- ۶۷..... مبحث دوم: معرفه آوردن به عَلَم
- ۶۸..... مبحث سوم: معرفه آوردن به اسم اشاره
- ۷۰..... مبحث چهارم: معرفه آوردن، به شکل موصول
- ۷۲..... مبحث پنجم: معرفه آوردن به «أل»
- ۷۴..... مبحث ششم: معرفه آوردن به اضافت
- ۷۶..... مبحث هفتم: معرفه آوردن به حروف ندا
- ۷۶..... مبحث هشتم: نکره آوردن

باب پنجم مطلق و مقید

۷۹.....	مطلق و مقید
۸۰.....	مبحث اول: مقید کردن به مفعول‌های پنجگانه و مانند آن
۸۱.....	مبحث دوم: مقید ساختن به نواسخ
۸۳.....	مبحث سوم: مقید ساختن به شرط
۸۴.....	فرق بین «ان»، «إذا» و «لو»
۸۵.....	مبحث چهارم: مقید ساختن به نفی
۸۶.....	مبحث پنجم: مقید ساختن به نعت
۸۷.....	مبحث ششم: مقید کردن به عطف بیان
۸۸.....	مبحث هفتم: مقید ساختن به عطف نسق
۸۸.....	مبحث هشتم: مقید ساختن بدل

باب ششم تعریف قصر

۹۱.....	تعریف قصر
۹۱.....	مبحث اول: تقسیم قصر
۹۱.....	مبحث دوم: تقسیم کردن قصر به اجزای شرطیه
۹۲.....	مبحث سوم: تقسیم قصر اضافی
۹۳.....	مبحث چهارم: شیوه‌های قصر

باب هفتم در بیان وصل و فصل

۹۵.....	تعریف وصل و فصل در زمینه بلاغت
۹۵.....	مبحث اول: در بیان اجمالی از جاهای وصل
۹۷.....	مبحث دوم: در بیان اجمالی از جاهای فصل

باب هشتم در بیان ایجاز، اطناب و مساوات

۱۰۱.....	در بیان ایجاز، اطناب و مساوات
۱۰۳.....	مبحث اول: در بیان اقسام ایجاز
۱۰۵.....	مبحث دوم: در بیان اقسام اطناب
۱۱۰.....	بخش پایانی
۱۲۱.....	علم بیان
۱۲۳.....	تعریف علم بیان

باب نخست در بیان تشبیه

تعریف تشبیه	۱۲۳
مبحث نخست: در ارکان تشبیه	۱۲۳
مبحث دوّم: تقسیم دو طرف تشبیه به اعتبار مفرد یا مرکّب بودن	۱۲۵
مبحث سوّم: تقسیم دو طرف تشبیه به اعتبار تعدّد	۱۲۶
مبحث چهارم: تقسیم تشبیه به اعتبار وجه شبهه	۱۲۸
مبحث پنجم: تقسیم تشبیه به اعتبار ابزار تشبیه	۱۲۹
مبحث ششم: سائده‌های تشبیه	۱۳۰
شبه مقلوب	۱۳۲

باب دوّم در بیان مجاز

مبحث نخست: در تعریف مجاز و بیان انواع آن	۱۳۳
مبحث دوّم: تعریف استعاره	۱۳۴
مبحث سوّم: تقسیم استعاره به اعتبار ذکر دو طرف آن	۱۳۵
مبحث چهارم: استعاره به اعتبار افعال آن	۱۳۶
مبحث پنجم: تقسیم استعاره به اعتبار احوال آن	۱۳۸
مبحث ششم: مجاز مرسل و علاقه‌های آن	۱۴۰
مبحث هفتم: مجاز مرکب	۱۴۳
مبحث هشتم: مجاز مرکب به شیوه استعاره تمثیلی	۱۴۴
مبحث نهم: تعریف مجاز عقلی و علاقه‌های آن	۱۴۴
مشهورترین علاقه‌های مجاز عقلی	۱۴۵

باب سوّم در باره کنایه، تعریف و انواع آن

تعریف کنایه و انواع آن	۱۴۷
علم بدیع	۱۵۲
تعریف علم بدیع	۱۵۳

باب نخست محسّنات معنوی

۱- توریه	۱۵۳
۲- ابهام	۱۵۴

- ۳- توجیه ۱۵۵
- ۴- طباق ۱۵۶
- از انواع طباق، مقابله است ۱۵۷
- نوع دیگر از طباق، تدبیح است ۱۵۷
- ۵- ادماج ۱۵۷
- نوعی از ادماج، استتباع نام دارد ۱۵۸
- ۶- مراعات نظیر ۱۵۸
- ۷- استخدام ۱۵۹
- ۸- استطراد ۱۵۹
- ۹- افتتان ۱۶۰
- ۱۰- جمع ۱۶۱
- ۱۱- تفریق (جدایی نداخله) ۱۶۱
- ۱۲- تقسیم ۱۶۲
- ۱۳- طی و نشر (لف و نشر) هم پنهانند و بازگشودن ۱۶۳
- ۱۴- ارسال مثل و کلام جامع (ضربان تل و کلام کوتاه و جامع) ۱۶۳
- ۱۵- مخالفه ۱۶۴
- ۱۶- سنجیده ۱۶۴
- ۲۰- تأکید مدح به آنچه شبیه نکوهش است ۱۶۵
- ۲۱- تأکید نکوهش با آنچه شبیه به ستایش است ۱۶۶
- ۲۲- تجرید ۱۶۷
- ۲۳- حسن تعلیل (دلیل تراشی یا دلیل آفرینی ادبی) ۱۶۸
- ۲۴- انتلاف لفظ با معنا (تناسب و سازگاری لفظ با معنا) ۱۶۹

باب دوم

محسنات لفظی (آرایه‌های ادبی)

- ۱- تشابه اطراف (همانندی کرانه‌های سخن) ۱۷۱
- ۲- جناس ۱۷۲
- انواع جناس ۱۷۲
- جناس محرّف ۱۷۳
- جناس مُطرّف و جناس مَدبّل ۱۷۳
- جناس مضارع و جناس لاحق ۱۷۴
- ۳- تصدیق یا ردّ العجز علی الصّدر (بازگرداندن پایان سخن به آغاز آن) ۱۷۵

- ۴- سجع ۱۷۷
- ۵- ما لا يستحيل بالانعكاس ۱۷۷
- ۶- عكس (واژگون ساختن) ۱۷۸
- ۷- تشریح ۱۷۸
- ۸- موازیه (حیله کردن) ۱۷۹
- ۹- ائتلاف لفظ با لفظ (مهامنگی لفظ با لفظ) ۱۷۹

بخش پایانی

دزدی‌های شعری و توابع آن

- ۱- سرقة کلام ۱۸۱
- ۲- اجناس ۱۸۳
- ۳- تضمین ۱۸۵
- ۴- عقد و حل ۱۸۶
- ۵- تلمیح ۱۸۷
- ۶- حسن ابتدا ۱۸۷
- ۷- حسن تخلص ۱۸۸
- ۸- برهانت ۱۸۸
- ۹- حسن انتها ۱۸۹
- منابع ۱۹۰

WWW.ETABOON.COM
 3-08-1612-44-46 E.U

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اِنَّ الْحَمْدَ لِلّٰهِ وَرِضْوَانَهُ عَلَى رَسُوْلِكَ عَلِيٍّ وَرَأْسِ مُحَمَّدٍ وَجِيهِ

اِنَّمَا بَدَأْتُ بِكَ تَسْبِيْحًا وَرُوْسًا لِعَبْدِكَ نَبِيًّا فَوْسَطًا مِيْرَادًا وَعَبِيْدًا لِحَبِيْبِي سِرُّ طَرَفِي

بِاَكْرَفِيْهِ وَشَرِيْحٍ فَوْشِيْهِ حَبِيْبِيْ حَبِيْبِيْ اَنْتَ اَنْظَرْنَا نَدَا فَمَّا مَا اُوْدِيْ

3-08-1612:44:46 È.Ù

نَدَا سِيْدِيْ سُوْلِيْ بِيْتِيْ دَرِيْ بِيْتِيْ فَمَتَّ دَرِيْ بِيْتِيْ سَلِيْبِيْ سَلِيْبِيْ سَلِيْبِيْ سَلِيْبِيْ

وَدَرَا اُوْدِيْ عَامِلِيْمِيْ هَدَا اَنْتَ اِيْنِيْ كُنْتُ رَا وِسِيْلِيْ بِيْتِيْ اَفْرِيْكَ اُوْدِيْ اِيْتِيْ

اِحقر عبدالرحمن محمد

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تقریظ

استاد حدیث دارالعلوم زاهدان

مولانا عبدالرحمان محبی حفظہ اللہ

إِنْ حَمَدَ لَهٗ وَالصَّلٰوةَ وَالسَّلَامَ عَلٰی رَسُوْلِ اللّٰهِ وَآلِهٖ وَصَحْبِهٖ اَجْمَعِیْنَ .
 اما بعد:

بندہ کتاب «سورۃ البلاغہ» کہ توسط برادر عبدالجلیل سرگزایی، با توضیح و تشریح
 نوشتہ شدہ است جای جای آن نظر انداختم ماشاء اللہ خیلی خوب نوشتہ است،
 امیدوارم برای خوانندگان مسعت اشتہ باشد و برای نویسندہ، تشویق بیشتر در پیشرفت
 علم و تالیف کتابہای بیشتر باشد. **WWW.ETADLIB.COM**
 و در آخر دعا می کنم خداوند، این کتاب را وسیلہ نجات آخرت گرداند. آمین

مولانا عبدالرحمان محبی

۱۴۳۷ھ

مقدمه ترجمه

سپاس بی‌کران و ستایش بی‌پایان، صانع بی‌همتایی را سزاست که صنایع بدیعه و محسنات بی‌شمار جهان آفرینش، دلیل بر جمال کلی و کمالات نامتناهی اوست و درود نامحدود بر افصح عجم و رسول بر حق وی محمد ﷺ و یاران فداکار و اهل بیت گران‌قدر او.

واقعیت حیات فرهنگی بشر نشان داده است که گلوازه‌های سخن، همواره عطر مشام‌انگیز آگاهی را در حوزه‌های مختلف، معرفت دینی - علمی و فلسفی، توأم با هنر آفرینی، در بوستان ادبیات با معنی وسیع ترش بر کوه است. حاصل ادبی را سرشار از لطف و صفا نموده است.

پر واضح است که یکی از شعبه‌های ارزشمند در ادبیات، دانش معانی و بیان و بدیع است که از دیرباز در حوزه‌های علمیه مورد توجه بوده است. دانشی که مظهر تمام‌نمای اعجاز قرآن کریم است و در این زمینه کتاب‌های مبسوط و مفصل در زبان عربی به رشته تحریر درآمده است و از جمله، کتابی که به عنوان متن درسی در حوزه‌های علمیه، برگزیده شده است کتاب «دروس البلاغه» است که با توجه به برخورداری‌اش از نظم و ترتیب و ارائه مسایل دانش معانی، بیان و بدیع به گونه آموزشی و عبارات روان و رسا، به درستی گوه‌های خیره‌کننده بلاغت را در صدف خود جای داده است، آن‌سان که امتیازاتش بر اساتید فن، پوشیده نیست. و از سویی باز گرداندن آن به زبان فارسی یک ضرورت انکارناپذیر می‌نماید تا فهم آن آسان گردیده و بهتر مورد استفاده قرار بگیرد.

در خصوص این کتاب اشاره به چند نکته، خالی از لطف نیست:
الف) در ترجمه، نهایت تلاش به عمل آمده است تا مفهوم عبارات و اشعار، به فارسی برگردانده شود.

ب) در هر جا که لازم بود از بیان نکات نحوی در محل استشهداها دریغ نشده است.
ج) آیات و اشعار عربی در بخش ترجمه تکرار گردیده است تا خواننده به هنگام مطالعه ترجمه، نیازی به تطبیق متن عربی با متن فارسی نداشته باشد.

د) در جاها که شرح کوتاهی، در فهم مراد مؤلف یا باز نمودن عبارات پیچیده یا محل استشهداها، لازم به نظر آمده در کنار ترجمه مطالب و اشعار ذکر شده است.
ه) برای سهولت دسترسی به مطالب مورد نظر، باب و مبحث ذکر شده تا خواننده به راحتی آن مطالب را پیدا کند.

و) برخی مثالها و اعراب اشعار نادرست چاپی که در متن «دروس البلاغه» وجود داشت، تصحیح شده است.

در پایان لازم می‌دانم از اساتید محترم، محمدرحیم‌پور و استاد محترم عبدالرشیدی که با رهنمایی‌های خود بر من منت نهادند و مباحث کتاب را از نظر صواب و سئو خود گذراندند و تذکراتی در جهت اصلاح آن دادند سپاس‌گزاری و تشکر کنم.
همچنین از استاد عبداللطیف نارویی نیز سپاس‌گزارم. در نخستین بار، چاپ این کتاب را پیشنهاد نمودند.

سخن آخر این که از تمامی دوستان، اساتید و اهل علم که از ارائه پیشنهادات خود و گوشزد نمودن لغزش‌های احتمالی و اجتناب ناپذیر، ما را بی‌نقص‌تر خواهند گذاشت پیشاپیش قدردانی می‌نمایم.

و توفیق روزافزون نویسنده و خواننده را از درگاه ایزدمنان و واهب خیر و احسان مسألت دارم.

عبدالحلیم سرکزیایی

پاییزه ۱۳۹۴

مقدمه مؤلفان

حمد و ستایش، سزاوار ذاتی است که تعبیر انسان‌های بلیغ، از احاطه معانی آیاتش ناتوان است و زبان انسان‌های فصیح، از بیان شگفتی‌های خلقتش باز می‌ماند. و درود و سلام بر پیامبری که مرواریدهای بدیع را در بندهایی از سخنان کوتاه و بلند به نظم کشید. و بر آل و اصحابش که با شیوه علمی و عملی‌شان به سوی حقیقت راهی برگشودند.

و اما بعد: این کتابی است در فنون سه‌گانه بلاغت که دست‌یابی به آن آسان است و از ایراد مطالبی که ملال‌آور و محل به‌هم‌طلب باشد مبرا است. در شیوه تألیف این کتاب، ما آسایش‌ترین ترتیب را برگزیدیم و چکیده‌ای از قواعد بلاغت و مسائل اساسی آن را در این کتاب جمع‌آوری نمودیم. و مطالب و نکاتی را که طلاب به آن نیاز چندانی ندارند رها کردیم. تا بتوانند آنچه را لازم است به طلاب عرضه بداریم و اوقات‌شان در درک نمودن سخنان پیچیده، تلخیص عبارت‌های طولانی و تکمیل عبارت‌های اختصاری ضایع نشود. بنابراین، با این کتاب و همراه کتاب‌های درسی نحو، نردبان نصاب درسی عربی در مدارس ابتدائی و آمادگی برای کمال رسیدن جا دارد که از دو امیر بزرگوار و دو انسان کامل، ناظر آموزش و پرورش تشکر کنیم که در زمینه خدمت به مملکت راحتی را کنار گذاشتند و با توان‌مندی خودشان را برای منفعت‌رسانی به کشور وقف کردند. یکی احمد زکی پاشا^۱ و دیگری نماینده ایشان که

^۱ احمد زکی بن ابراهیم بن عبدالله، پژوهشگر و ناظم اداره معارف مصر، ۱۲۸۴ - ۱۳۰۳ هـ. (اعلام زرکلی، ج ۱، ص ۱۲۶).

دارای خدمات شایان در زمینه پیشبرد معارف اسلامی به سوی منهج درست می‌باشد که جناب یعقوب اُرتین پاشا^۱ است.

این دو نفر بودند که ما را پیشنهاد دادند تا این برنامه مفید و ترتیب نوین را بپیماییم. تا خواسته امیر کشور و ولی امرش برآورده شود، آن ولی امری که در مهد علم و دانش رشد کرده است، مجدد سرشناس سرزمین مصر، بازگرداننده جوانی دولت محمدی علوی، عباس حلمی پاشای دوم^۲ است. خداوند متعال سعادت امتش را بر دوام بدارد و چشم‌آل را همکاران و بقیه رعیتش را با عملکردش خنک گرداند. آمین

حنی ناصف^۳ / محمد دیاب^۴

سلطان محمد^۵ / مصطفی طوموم^۶

13-08-1612:44:46 È.Ù

^۱ . یعقوب اُرتین پاشا، وکیل نظارت معارف مصر، متوفی در سال ۱۹۱۹م. (دهخدا)

^۲ . عباس حلمی بن توفیق بن اسماعیل، آخرین خدیو مصر، ۱۲۹۱ - ۱۳۱۳هـ. (اعلام زرکلی، ج ۳، ص ۲۶۰).

^۳ . حنفی (یا محمد حنفی) بن اسماعیل بن خلیل بن ناصف، ناظر ادبیات عرب در وزارت معارف مصر، ۱۲۷۲ - ۱۳۳۸هـ. (اعلام زرکلی، ج ۲، ص ۲۶۵).

^۴ . محمد دیاب (بک) بن اسماعیل بن درویش شافعی منوفی، از مردان علم و تعلیم در مصر، ۱۲۶۹ - ۱۳۳۹هـ. (اعلام زرکلی، ج ۶، ص ۱۲۲).

^۵ . سلطان آفتدی محمد، مدرس دانشکده حقوق در قاهره، متوفی در سال ۱۳۲۹هـ. (معجم المؤلفین، ج ۴، ص ۲۲۸).

^۶ . مصطفی طوموم مالکی، مدرس مدرسه خدیویه در قاهره، متوفی در سال ۱۳۵۴هـ. (اعلام زرکلی، ج ۷، ص ۲۳۶).